

Рейтинговата система на българските висши училища в аналитична и дискусийна перспектива

Антон Недялков, Елена Захариева

***Bulgarian university ranking system in analytical and discussion perspective:** The objective of this paper is to overview the Bulgarian university ranking system and on that basis to propose guidelines for improvement. According to this purpose are set out the following issues: (1) to analyze the methodology of rating system and (2) to assess the results from predefined and custom rankings in professional fields like administration and management, economics, political science and general engineering. As an outcome of the paper it is grounded that Bulgarian university ranking system is a step forward for assessing the quality of higher education. On this basis are formulated some suggestions for improving of the methodology and some patterns for further development of the rating system has been done.*

Key words: Bulgarian University Ranking System, Service Quality, Patterns for Improvement.

ВЪВЕДЕНИЕ

Основен приоритет на „Европа 2020“ е икономика, основаваща се на знания и иновации (European Commission, 2010). В същия документ се посочва, че това изисква подобряване на качеството на образованието, като специално внимание се обръща на висшето образование. Поради тази причина висшето образование и неговото оценяване е тема, което почти винаги се дискутира в контекста на качеството.

Подобна трактовка обаче се нуждае от внимателен анализ на специфичните характеристики на образователната услуга, която може да се дефинира като процес на трансфер на знания, формиране на умения, изграждане на компетенции, за да се удовлетворят потребности на студентите и работодателите (Недялков, 2014), като следва да се отчетат и особеностите при управление на качеството през призмата на операционния мениджмънт на услугите (Недялков, 2012).

Последните резултати от рейтинговата система на българските висши училища (РСВУБ) и дискусията по тях поставят логичен въпрос: „В състояние ли е тя да измери и оцени обективно качеството на образователната услуга във висшите училища?“ Отговорът на този въпрос е необходимо да се търси в контекста на следните обстоятелства, свързани със системата на висшето образование: (1) характеристики на функциониращата система за оценка на качеството на висшето образование; (2) обективни данни за реалната му оценка по университети; (3) прилаганата система за финансиране на университетите в страната; (4) основни разлики между стандартизирани и собствени класации (Захариева & Недялков, 2014).

В този ред на разсъждения **целта на настоящата разработка** е да се извърши преглед на рейтинговата система на българските висши училища, като на тази основа се предложат възможности за нейното усъвършенстване. В унисон с поставената цел са формулирани следните **задачи**: (1) да се анализира методологията на РСВУБ и (2) да се апробира рейтинговата система с професионални направления „Администрация и управление“, „Икономика“, „Политически науки“ и „Общо инженерство“ по стандартизирани и собствени класации.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Висшето образование в нашата страна е конкурентно с образованието в Европейския съюз (ЕС). Политиката на ЕС е свързана със стремеж към повишаване качеството на образование, разширяването на достъпа до образование, осигуряване на възможности за придобиване на повече от една квалификация, свързване на

висшите училища с бизнеса, както и развитие на умения за учене през целия живот (Кожухаров, 2007; Иванова, 2008).

Министерството на образованието и науката (МОН) управляват процесите по подобряване на качеството на висшето образование, като е разработен проект на Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2014-2020 г. (МОН, 2014б), базирана на документи на европейско и национално ниво и координирана с проекта на Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“ (МОН, 2014а), чрез която трябва да се инвестират средства в българската наука и образование от Европейския социален фонд и от Европейския фонд за регионално развитие, както и от Националния бюджет в програмния период 2014-2020 г.

Като стъпка в положителна посока следва да се отчете и разработваната Рейтингова система на висшите училища в България, която подпомага потребителите на образователни услуги в избора на висше училище. С други думи, целта на РСВУБ е потребителите на образователни услуги (кандидат-студенти, студенти, родители, работодатели, преподаватели и т.н.) да имат възможност да направят информиран избор, което несъмнено е полза на обществото като цяло.

Към момента са разработени три издания на рейтинговата система, последното от които за 2013 г., като в тях се наблюдава развитие на основата на бележки от висшите училища

За изработване на класации в рамките на РСВУБ (издание 2013 г.) се използват 77 индикатора, разделени в 6 групи (МОН & Консорциум ИОО-МБМД-С, 2013): (1) учебен процес; (2) научни изследвания; (3) учебна среда; (4) социално-битови и административни услуги; (5) престиж; (6) реализация и връзка с пазара на труда.

Използваните индикатори са формирани на базата на статистическа информация и социологически проучвания, т.е. те могат да се разделят на обективни – информация, предоставена от различни организации по определена от НСИ методика - и на относително субективни, получени чрез социологически проучвания.

При стандартизираните класации по индикатори за професионално направление може да се твърди, че голяма част от индикаторите се отнасят за самото висше училище, а не за изследваното професионално направление. Основен момент при стандартизираната класация е, че с най-голяма тежест при нея е реализацията, която е с относително висок процент в сравнение с учебен процес и научни изследвания.

При собствената класация, ако от класирането се премахнат индикаторите, които са насочени към висшето училище, а не към даденото професионално направление, класирането се подрежда по коренно различен начин.

На основата на анализа на методологията на рейтинговата система могат да се формулират следните бележки към нея¹:

1) Налице е „размиване“ на понятията „висше училище“ (ВУ) и „професионални направления“ (ПН) в него, като в същото време не се взема под внимание броя на ПН във ВУ, при което някои университети са „хомогенни“ (3-4 ПН), а други „хетерогенни“ (15-20 ПН);

¹ Настоящите предложения за допълнения и изменения на РСВУБ 2013 са изготвени на основата на анализ на методиката и резултатите от РСВУБ от четири професионални направления („Администрация и управление“, „Икономика“, „Политически науки“ и „Общо инженерство“) във Факултет „Бизнес и мениджмънт“ на Русенски университет „Ангел Кънчев“ и са представени от доц.-д-р А. Недялков на Семинар „Анализ на резултатите за Русенския университет от Рейтинговата система за оценяване на висшите училища“ (28.02.2014 г.) по Проект ВГ051РО001-3.1.08-0019 „Усъвършенстване на системата за управление в Русенския университет за осигуряване на прозрачност и ефективност“.

2) Не се отчита регионалната и националната значимост на ВУ в зависимост от хетерогенността (респ. хомогенността);

3) Необходимо е да се работи с т.нар. „обективни“ индикатори, а на „субективните“ (социологическите) да се дава по-малка тежест;

4) РСВУБ следва да бъде разработена от външна, независима и оторизирана за това институция и ако действително реалната цел на рейтинговата система е да показва качеството на образование, тя да бъде насочена към образователния процес и науката.

5) Съществува припокриване на множество индикатори, които се представят пред НАОА при акредитация;

6) Необходимо е по-голяма тежест на груповия индикатор „Учебен процес“ за сметка на индикатора „Реализация и ...“.

Основните бележки и предложения по **групи индикатори** са както следва:

- *Група 1. Учебен процес.* Необходимо е: (1) засилване на тежестта на индикатор „Акредитационна оценка“ (например на 20%); (2) включване на индикатори „Чуждоезиково обучение“ и „Дистанционно обучение“ (липсват досега);

- *Група 2. Научни изследвания.* Неясни са критериите за избор само на две електронни бази от данни (ISI Web of Knowledge и Scopus), по които се отчита публикационната активност и цитируемостта. Необходимо е: (1) като индикатори да се включат и други бази от данни като ВИНИТИ, Science Direct, Springer Link, EBSCO, Ovid, DOAS, Emerald, JSTOR, Index Copernicus International и др., така че да се обхванат по-пълно научните изследвания; (2) да се отчита и останалата научна продукция като монографии, научни студии, статии и доклади от международни конференции – в противен случай се получава изкривяване на информацията и в голяма степен се обезсмисля научния обмен между висшите училища; (3) включване на индикатор „Брой защитили докторанти“, а индикаторите „Участие на студентите в НИД“ и „Ползваемост на научни продукти и услуги от работодатели“ да се обективизират, а не да се ползват социологически изследвания.

- *Група 3. Учебна среда.* Учебната среда е част от учебния процес, т.е. тези две групи или трябва да се обединят или да са една след друга. Нещо повече, тази група е необходимо да има по-голяма тежест от гледна точка на качеството на образователната услуга, тъй като изследванията показват, че показателите за осезаемост (физическите доказателства за услугата и средата, в която тя се предлага, произвежда и доставя – помещения, оборудване, информационно осигуряване и т.н.) са в основата на измерване и оценка на качеството на услугите (Parasuraman, Berry & Zeithaml, 1991).

- *Група 4. Социално-битови и административни услуги.* Индикаторът „Подкрепа за кариерното развитие“ може да се обективизира, като се вземе информация от Центровете за кариерно развитие към висшите училища, а самият индикатор би следвало да се премести в *Група 6. Реализация и връзка с пазара на труда*.

- *Група 5. Престиж.* Няма съществени бележки, но като цяло груповият индикатор може да отпадне или да се влее в *Група 6*.

- *Група 6. Реализация и връзка с пазара на труда.* В тази група следва да се включат и индикатори, отчитащи: (1) проекти с работодатели и работодателски организации; (2) работата на центровете за кариерно развитие към висшите училища. Индикаторът „Регионална значимост“ трябва да има по-голяма тежест, като по този начин се отчитат регионалните различия в нашата страна.

За изследване на качеството на образованието по висши училища е важно да се отчете мнението главно на двете групи (Недялков, 2014): обучаващи и обучавани, тъй като те си взаимодействат пряко в образователния (и отчасти в научния) процес

в университетите. Те определят и качеството на висшето образование, като обективизирането на тяхната субективна оценка е задължителна в рейтинговата система.

Като положителна страна трябва да се отбележи, че в предходните две издания на рейтинговата система, анкетата сред студентите се попълваше избиращо, но вече се попълва от случайно избрани студенти по факултетен номер. Това е една положителна крачка, която намали съмненията за нередности в попълването.

По-долу са представени някои **възможности за усъвършенстване** на рейтинговата система:

1) Субективните индикатори да бъдат формулирани така, че при отговора си, анкетираният да може да отговаря точно, ясно и обективно. В сегашното издание на рейтинговата система (2013 г.) без прочит на методологията, анкетираният не може да разбере какво оценява.

2) При субективните индикатори въпросите трябва да съдържат по-малко отговори. Това ще доведе до улесняване при попълването и психологическата нагласа на анкетирания ще бъде положителна. В момента анкетата, която изследва данните е изградена в прекалено голям обем и до края на попълването анкетираният губи желание и зачерква отговори без да влага логика.

3) Процентът на субективните индикатори да бъде намален чрез обективизиране. Препоръчва се броя на индикаторите да бъде намален. В цялата рейтингова система на висшите училища в България за 2013 г. са включени 77 индикатори, а близо 40% от тях са субективни. Това води до нереални резултати в крайните данни.

4) Да се променят субективни индикатори, които обхващат много различни показатели в един. Например индикатор 1.5 „*Преподаване*“. Този индикатор е важна част от проучването за качество на образованието, но е изграден от няколко различни показателя: (1) качеството на преподаване в професионалното направление; (2) възможностите за личен контакт и адекватна обратна връзка от страна на преподавателите; (3) мотивацията за допълнителна изследователска работа и/или продължаване на обучението в по-горна степен. Така формулираният индикатор не дава възможност за обективна оценка на студентите за методиката на преподаване. Предлага се индикаторът да бъде насочен към: (1) редовното изнасяне на лекциите, редовното водене на семинарните занятия и (2) актуален и съвременен начин на преподаване.

5) Някои от субективните индикатори безпроблемно могат да бъдат превърнати в обективни – например Индикатор 1.4 „*Участие в стажове*“. По тази рейтингова система индикаторът не показва каква част от студентите са участвали в стаж/ практика, а каква част от тях смятат че стаж/ практика би им бил полезен в образованието. Факт е, че студентът няма как да прецени дали стажът/практиката е полезен, преди да е преминал през него/нея. Предлага се индикатори от този вид да бъдат базирани на реални данни. В този случай с индикатор 1.4 „*Участие в стажове*“, може да изследва действителния брой студенти участвали в стаж/практика. По този начин ще се придобият обективни данни от университетите за броя на студентите участвали в стаж/практика.

6) Предлага се индикаторите към групата на работодателите да бъдат променени. За да дадат обективен отговор, работодателите трябва да са наемали студенти от съответното професионално направление от всички висши училища в България. В това издание на рейтинговата система, работодателите трябва да посочат четири висши училища в това класиране. Тъй като е невъзможно да познават подготовката във всички 51 висши училища в България, повечето работодатели дават като отговор четири от по-известните университети в страната, най-често локализиращи в столицата.

7) Препоръчва се субективните индикатори да бъдат разработени от външна, независима и оторизирана за това институция, което ще допринесе за изграждане на система с непокрити и обективни данни.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение следва да се отбележи, че рейтинговата система е положителна стъпка по отношение на оценката на висшето образование, като могат да се формулират следните основни изводи:

1) Обосновано е, че висшето образование в нашата страна е конкурентно с образованието в ЕС и съществува стремеж към повишаване качеството на образование, разширяването на достъпа до образование, осигуряване на възможности за придобиване на повече от една квалификация, свързване на висшите училища с бизнеса, както и развитие на умения за учене през целия живот, като рейтинговата система е част от този процес и служи за информиран избор на заинтересованите страни.

2) Установено е, че рейтинговата система се състои от 77 индикатора, които могат условно да се разделят на обективни (по данни предоставени от различни организации по определена от НСИ методика) и субективни (чрез социологически изследвания на студенти, преподаватели и служители, работодатели без да се посочва как са събрани данните), като последните е възможно да доведат до неправилни изводи.

3) Аргументирани са бележки към методологията на рейтинговата система, като по-важните са свързани с „размиване“ на понятията „висше училище“ и „професионални направления“ в него, неотчитане на регионалната и националната значимост, хетерогенността (хомогенността) на висшите училища, припокриване на множество индикатори, които се представят пред НАОА при акредитация. На тази основа са формулирани предложения за подобряване на методологията по групи индикатори.

4) Представени са насоки за обективизиране на въздействие върху субективните индикатори, както и препоръки за развитие на рейтинговата система, като е обърнато особено внимание на факта, че рейтинговата система не е подходяща за разпределяне на финансови средства по висши училища и не може да измери и оцени качеството на образователната услуга.

5) Обосновано е, че рейтинговата система трябва да служи само за информиран избор на заинтересованите страни, а не за разпределяне на финансови средства по висши училища, тъй като не е известна подобна практика.

Литература

[1] Бояджиева, П. (2012). Висшето образование и рейтинговата система на висшите училища в България: състояние и проблеми, *Bulgarian Journal of Science and Education Policy*, 6 (1), с. 5-88.

[2] Иванова, М. (2008), Висшето образование в България и управлението на човешките ресурси - перспективи и предизвикателства в контекста на Европейския съюз, Дискуссионни материали, София : Икономически институт на БАН, София, 44 с.

[3] Захаријева, Е., Недялков, А. (2014). Рейтинговата система на българските висши училища – състояние и проблеми, Сборник доклади от Студентска научна сесия, Русе : Русенски университет, с. 55-58.

[4] Кожухаров, Хр. (2007). Дискусия: Проблеми пред българското висше образование, *Научни трудове на УНСС*, с. 304-325.

[5] МОН (2014а). Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“ 2014-2020 г., София, 278 с.

[6] МОН (2014б). Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2014-2020 г. (проект), София, 39 с.

[7] МОН & Консорциум ИОО-МБМД-С (2013). Рейтингова система на висшите училища в България 2013 - Методология, последен достъп септември 2014 г. от [<http://rsvu.mon.bg/rsvu3/rsvu/download?id=165>]

[8] Недялков, А. (2014). Качество на образователната услуга – концептуална рамка, Сборник трудове от Международна научна конференция „Мениджмънт на промяната“, Русе: Примакс, с. 243-252.

[9] Недялков, А. (2012). Проблеми на качеството в операционния мениджмънт на услугите. Русе: Примакс, 144 с.

[10] European Commission (2010). Europe 2020 : A strategy for smart, sustainable and inclusive growth, COM (2010) 2020 final, Brussels, 3.3.2010, 37 p.

[11] Parasuraman, A., Berry, L., Zeithaml, V. (1991). Refinement and reassessment of the SERVQUAL scale, Journal of Retailing, 67 (4), pp. 420-450.

За контакти:

Доц. д-р Антон Недялков, катедра „Мениджмънт и бизнес развитие“, имейл: anedyalkov@uni-ruse.bg

Елена Захариева, бакалавър по стопанско управление, имейл: elena_zaharieva91@abv.bg

Докладът е рецензиран.